

RECENZE A ZPRÁVY

Michael Doneus: Die Keramik der mittelneolithischen Kreisgrabenanlage von Kamegg, Niederösterreich. Ein Beitrag zur Chronologie der Stufe MOG I der Lengyel-Kultur. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2001, 178 s. textu, katalog (s. 179–471), 146 tab., 110 obr. a celkový plán rondelu. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission (editor Herwig Friesinger), Band 46.

Recenzovaná publikace vychází z úspěšně obhájené doktorské práce Michaela Doneuse, vědeckého pracovníka Institutu Ur- und Frühgeschichte na vídeňské univerzitě. Navazuje na jeho magisterskou práci a je výsledkem autorova hlubokého zájmu o studium dvou výrazných fenoménů staršího stupně lengyelské kultury: rondelů a malované keramiky.

Obsáhlá monografie je rozdělena do textové a katalogové části. Téměř tři sta stránkový katalog s početným vyobrazením keramiky z výzkumu rondelové lokality Kamegg, který probíhal v letech 1981–1996, se stal nezbytným základem pro následně provedenou analýzu. Již při pouhém prolistování této části knihy je zřejmé, že promyšleně sestavený katalog je velmi přehledný a umožňuje čtenářům pohotově se orientovat v náleзовých souvislostech vyobrazené keramiky. Sympaticky působí barevně publikovaná malovaná ornamentace – autor dal barevnému zobrazení přednost před černobílým provedením pomocí grafických šrafur, jak se to běžně praktikuje u nás. V případě hodnocené publikace není tak čtenář ochuzen o barevný efekt malované výzdoby keramiky.

K uvedené katalogové části máme jen drobnou připomínku, která se týká špatně orientovaného zlomku, patrně z hřibovité nádoby, který je na tab. 62:564 umístěn obráceně. Jisté pochybnosti mohou budít i rekonstrukce okrajových částí nádob provedené na základě malých fragmentů keramiky (např. tab. 27; 39:821, 843; 48:86; 64:549,566; 122:1345).

Text knihy zahajuje předmluva vedoucího výzkumu kruhového areálu v Kameggu a průkopníka rondelové archeologie univ. prof. Gerharda Trnky. Následuje vlastní autorova předmluva, úvod a stručné pojednání o nalezišti a dějinách jeho výzkumu. Cíl předložené publikace si autor omezuje na stanovení typologických a chronologických aspektů keramiky, zatímco vedoucímu výzkumu – G. Trnkovi – náleží komplexní zhodnocení všech nálezů.

Za významnou část recenzované práce považujeme 4. kapitolu (Metodika), v níž M. Doneus zdůraznil důležitou roli vzniku Numerického kódu moravské malované keramiky (PODBORSKÝ-KAZDOVÁ-KOŠTUŘÍK-WEBER, Brno 1977). Oceňuje jeho mezinárodní použitelnost a význam jako "solidního základu pro rozsáhlé statistické analýzy keramiky, tvarů a výzdoby a smysluplné nadregionální spolupráce v této oblasti". V subkapitole 4.2.2 (Kódování) stručně a srozumitelně popisuje některé změny a doplňky do Kódu MMK, které sám formuloval a prověřil. Tyto nepočtené korekce autor označil za nevýrazné změny spíše v důsledku regionální zvláštnosti Rakouska vůči Moravě ve výzdobě keramiky.

Přínosná je podkapitola 4.2.3 (Tabulky), která umožňuje využívat také verbální popis. Program se skládá ze dvou částí. První je „Code“, který vytvoří relativně pohodlně kódovaný popis: na monitoru se promítne obraz evidenční karty (publikovaný autory recenze již v letech 1975–76). Pomocí kurzoru se pak provede zápis jednotlivých vlastností právě evidovaného předmětu do příslušných políček. Jestliže políčko nevyplníme, vloží program negativní hodnotu „-1“ sám. Jednotlivé vlastnosti jsou pak automaticky uloženy do paměti v takovém tvaru, že je lze použít i v jiných programových systémech a tak nic nebrání tomu, aby byly následně standardně statisticky vyhodnoceny. Druhá část programu „Decode“ pak umožňuje uložené číselné kódy převést zpět do přirozeného popisného tvaru, stanoveného též původním popisem v Numerickém kódu MMK. Samotná data nejsou v tabulární formě vytištěna.

Hlavní těžiště monografie tvoří obsáhlá a bohatě strukturovaná 6. kapitola, v níž je provedena seriace keramických souborů – celkem 10.030 nádob ze 48 nalezišť staršího stupně lengyelské kultury. Z území Rakouska autor zakódoval a do seriace zahrnul 3.861 keramických jedinců z 20 lokalit (kromě Kameggu např. Eggendorf am Walde, Gauderndorf, Rosenberg, Straß, Strögen, Falkenstein, Wetzleinsdorf – soupis na str. 91–93). Rozsáhlý je také soubor z Moravy, odkud prostudoval téměř vše, co bylo publikováno s výjimkou lokalit fáze Ic, tedy celkem 6.169 jedinců z 28 nalezišť (soupis na str. 93–95). M. Doneus nejprve upozorňuje na nevýhody a ošidnosti, které hrozí při zpracování sídlištních souborů. Provádí tak kritiku pramenů a uvádí, co lze a naopak nelze od zvolené metody očekávat. Domníváme se, že výběr seriace byl pro stanovené cíle práce vhodný. Tento metodický postup se celkem osvědčuje při řešení otázek relativní chronologie sídlištního materiálu (s podrobným výkladem a ukázkami nejlépe SALAČ 1997).

Na základě seriací se autorovi podařilo rozdělit vybraný keramický materiál do několika skupin, které reprezentují jasnou chronologii v rámci I. stupně MOG: subfáze Ia1, Ia2, přechodná fáze Ia2/Ib1 a fáze Ib, kterou lze rozčlenit na subfáze Ib1/Ib2. Je známo, že pro úspěšné využití zvolené metody má zásadní význam výběr chronologicky citlivých tvarů nádob a motivů malované, rýsované ornamentace a plastických prvků. Jemná chronologie staršího stupně MMK byla vypracována již před 20 lety především na základě fondu z Těšetic-Kyjovic a dalších souborů z vybraných nalezišť, ale pomocí jiných metodických postupů.

Výsledky provedených seriací umožnily v konečném důsledku formulovat závěry o vývoji osídlení prozkoumané části sídliště s rondelem v rámci I. stupně MOG. Tak autor rozlišuje v Kameggu celkem 5 sídlištních fází (str. 156–162):

Fáze 1 (obr. 106)

Tato fáze znamená počátek sídlištních aktivit ještě před výstavbou rondelu – jde o subfázi Ia1 MOG. Z prozkoumané plochy lze tomuto horizontu připisat jen 4 objekty (jámy 46, 48, 83, 92). Autor upozorňuje na problémy spojené s rozlišením počáteční fáze, protože pro uvedené období je málo datovatelných typů. Situace by snad mohla být příznivější, kdyby bylo sídliště prokopáno v celém rozsahu.

Fáze 2 (obr. 107)

Do uvedeného období spadá vyhloubení vnitřního příkopu (II) rondelu a postavení vnitřní palisády. Příkop byl téměř 5 m hluboký, široký přes 4 m, se čtyřmi vchody orientovanými s odchylkou 11–12 stupňů k hlavním světovým stranám. V příkopu se jedná o spodní sedimentační zónu A s nejméně jednou fází čištění („Ausputzphase“). Soudobé sídlištní objekty se nacházejí hlavně SZ a JZ vně od vnitřního příkopu a uvnitř ještě nevyhloubeného vnějšího příkopu (I), mnohé z nich leží těsně u jeho budoucího průběhu (např. obj. 120, 162, 147). O současné existenci nebo spíše stejné době zaplňování jam 91, 94 a sedimentační zóny A vnitřního příkopu svědčí nálezy střeptů pocházejících z jedné nádoby. Uvnitř kruhového areálu vymezeného vnitřním příkopem II jsou tři s ním současné objekty (49, 52 a chata 1).

Fáze 3 (obr. 108)

Ještě během trvání vnitřního rondelu byly postaveny vně zatím nevykopeného příkopu (I) nejméně 4 větší zahloubené chaty, které se nacházejí před severním a „jižním vchodem“ (str. 160) většího příkopu (I). Podle situace na obr. 108 jde zřejmě o drobný omyl. Pokud má autor na mysli obj. 187 a 190, pak musí jít o západní, nikoli jižní vchod. Vzhledem k omezeným možnostem zvolené metodiky zpracování dá se určit jen relativní doba zaplňování těchto jam, proto autor nevyklučuje, že mohly vzniknout už v předchozí sídlištní fázi. Připojuje úvahu, že by se mohlo jednat o promyšlenou akci s cílem zabrat větší území, s kterým osadníci počítali pro svoji další zástavbu. Spodní sedimentační zóna A ve vnitřním příkopu (II) je nyní zaplněna (nebyla již čištěna). Současně se začal hloubit vnější příkop o průměru 144 m. Patrně se začalo u severní brány; svědčí pro to shodný směr její orientace se S-J osou bran a charakter sedimentační zóny A v tomto pásmu. Na základě analýzy keramiky se nedá objasnit, jestli bylo plánováno využívat současně oba příkopy, nebo jen jednu skoro 5 a půl krát větší plochu (13.800 m² proti 2.400 m²). V každém případě se ukazuje, že vnitřní příkop nebyl dosud zasypan. Během výstavby většího příkopu se patrně ještě užívalo menšího areálu. Nový příkop má sice o něco menší dimenze, dosahuje však hloubky nejméně 4 m. V době jeho výstavby (neví se, jak dlouho mohla trvat) se nacházely uvnitř

areálu jen 4 současné jámy (č. 9, 14, 62, 169) a zbývající ležely vně. Popsané aktivity se odehrály v době přechodné fáze Ia2–Ib1 MOG.

Autor považuje za důležité, že původní střed vnitřního rondelu nebyl v tomto období znám nebo využíván – vnější příkop má totiž nový střed asi 8 m vzdálený od původního centra. Proto není vnější příkop v koncentrické poloze k vnitřnímu a došlo také k posunutí osy bran ve směru V-Z o 1 m. Podle autora má toto zjištění význam pro interpretaci funkce rondelu. Podle jeho názoru to zpochybňuje teorii, která počítá s využitím objektu jako astronomické observatoře. Michael Doneus je přesvědčen, že v takovém případě by střed areálu měl být zvlášť chráněným místem, na které by se nemělo jen tak zapomenout.

Fáze 4 (obr. 109)

V této době se započalo s prací také v jižní části, kde byl příkop po segmentech prohlubován. Palisádový žlábek nebyl v celém průběhu dokončen. Poté, co byl příkop ze dvou třetin ukončen a palisáda zčásti postavena, na počátku subfáze MOG Ib1 myšlenka rondelu odezněla a stavba dál nepokračovala. Vnitřní příkop je ještě stále otevřený (nezaplněný), v horní části sedimentační vrstvy A se nachází mazanivá zóna. Nedá se přesně určit, jak dlouho oba příkopy setrvaly v tomto stavu. Na základě naplavených vrstev v jižní části vnějšího příkopu lze usuzovat, že po odeznění ideje rondelů došlo relativně rychle k zasypání obou příkopů. Z předchozí analytické části práce je zřejmé, že těžiště mladších typů je u obou příkopů stejné. To znamená, že oba příkopy byly zaplněny zároveň. K tomu došlo na počátku fáze MOG Ib, kdy rondely v Dolním Rakousku i na Moravě mizí.

Fáze 5 (bez obr.)

Poslední sídlištní aktivity v Kamegu odpovídají fázi MOG Ib. Oba příkopy byly již zčásti zaplněny. Je prokázáno, že ještě v době bronzové zůstaly 1 až 2 metry hluboké. Opět jsou doloženy početné sídlištní objekty, rozmístěné přes celý původní areál, hlavně v jeho západním pásmu (tři zahloubené stavby 4, 167, 168). Zajímavé jsou dvě chaty, postavené v úzkém prostoru mezi palisádou a někdejší vnějším příkopem I.

Recenzovaná práce přinesla důležité poznatky k jemné chronologii staršího stupně lengyelské kultury v Dolním Rakousku a má nepochybně význam i pro hodnocení starší malované keramiky na Moravě. Považujeme ji také za závažný příspěvek k rondelové archeologii, neboť postihuje v rámci možností daných stavem pramenů dobu a proměny života významného dolnorakouského naleziště s rondelem. Tato studie věnovaná keramice z Kamegu je pilotním dílem, po němž bude jistě následovat zveřejnění dalších nálezů. Samotná metodika analýzy lengyelské keramiky je podnětná a může být vzorem pro podobná zpracování jiných rondelových lokalit. Na některé drobné nesrovnalosti v obrazové a textové části práce jsme již upozornili výše, jde však o drobnosti, které nesnižují celkový význam posuzovaného díla. Domníváme se, že publikace Michaela Doneuse právem zasluhuje uznání od odborníků a věříme, že se stane předmětem zájmu mnohých badatelů zabývajících se studiem neolitické keramiky.

Eliška Kazdová – Zdeněk Weber

Gertrúda Březinová: Nitra-Šindolka. Siedlung aus der Latènezeit. Katalog. Archaeologica Slovaca monographiae. Catalogi Instituti archaeologici Nitriensis Academiae scientiarum Slovacae, tomus VIII. Nitra 2000. Text s. 8–21, vlastní text katalogu s. 22–118, 175 tabulek. S příspěvky: E. Hajnalová (archeobotanické nálezy); M. Fabiš (zvířecí kosti); J. Spišiak – J. Kotulová (petrografie, mineralogie, geochemie grafitové keramiky); V. Sitár (mikroskopická analýza sápropelitových náramků); P. Ženiš (analýza strusky a minerálů) – s. 295–344 s dalšími samostatně číslovanými obrázky a tabulkami.

Katalog je jedním z výstupů bádání zaměřeného na zpracování laténské sídliště zkoumaného na ploše polykulturní lokality Nitra-Šindolka, která se nalézá na jihovýchodním okraji současného města, na úpatí svahů stoupajících k vrchu Zobor. Výzkum byl realizován v průběhu devíti sezón. Probíhal s přestávkami od roku 1968 a měl podle aktuálních poměrů charakter zá-